

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПРОБЛЕМИ ОРГАНІЗАЦІЇ САМОСТІЙНОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

У статті розглядається проблема основних засад організації самостійної навчальної діяльності студентів, її роль у підвищенні рівня мотивації навчання, аналізуються фактори, які впливають на ефективність самостійної роботи студентів.

Ключові слова: самостійність, мотивація, навчальна діяльність, особистість.

В статье рассматривается проблема основных принципов и положений организации самостоятельной учебной работы студентов, ее роль в повышении уровня мотивации обучения, анализируются факторы, которые влияют на эффективность самостоятельной работы студентов.

Ключевые слова: самостоятельность, мотивация, учебная деятельность, личность.

This article investigates the problem of main principles of students' self-directed educational activity organization, emphasizes its role in increasing of motivation level, analyses factors that affect the self-directed activity effectiveness.

Key words: self-directed, motivation, educational activity, personality.

Навчити студентів оволодівати знаннями самостійно – одне із завдань сучасної вищої школи. Тому в процесі опанування студентами навчальних дисциплін у вищому навчальному закладі освіти необхідно формувати самостійність мислення, сприяти прагненню відкривати нові знання і способи оволодіння ними.

Знання, на які традиційно була зорієнтована освіта, у наш час уже не вважаються головним критерієм підготовки спеціаліста. Адже завдяки науковим дослідженням вони постійно доповнюються або навіть кардинально змінюються. Тому в сучасному суспільстві цінують вже не самі знання, а вміння їх самостійно здобувати та компетентно використовувати.

Самостійна навчальна діяльність як досліджуваний феномен найбільш яскраво проявляється в умінні без сторонньої допомоги поставити завдання і винайти відповідний спосіб її розв'язання.

Проблема самостійності навчання привертала увагу зарубіжних і вітчизняних дослідників з античних часів (Аристотель, Демокрит, Конфуцій, Платон, Сократ), у період становлення педагогічної науки (М. Головін, Я. Козельський, Ф. Прокопович, І. Посошков, Я. Коменський, Ж. Руссо, Г. Сковорода, Х. Чеботарьов), була і залишається об'єктом наукових досліджень сучасної епохи (Н. Бібік, В. Бондар, Л. Божович, В. Буряк, Л. Вяткін, М. Гарунов, С. Голант, С. Гончаренко, Н. Дайрі, М. Данилов, Л. Жарова, Б. Єсіпов, В. Євдокимов, В. Загвазінський, А. Кірсанов, В. Козаков, О. Ковальов, В. Кремень, І. Лернер, В. Лозова, О. Малихін, О. Молібог, М. Нікандров, Н. Ничкало, П. Підкасистий, Н. Половнікова, О. Савченко, Ю. Самарін, М. Скоткін, С. Скидан, В. Сластьонін, М. Солдатенко, Л. Тархова, В. Чайка, Т. Шанова, М. Шайдур, В. Шахов, О. Шпак, Г. Щукіна та інші).

Однак аналіз стану проблеми на практиці показує, що на сьогодні самостійна діяльність студентів в умовах кредитно-модульної системи навчання організована не належним чином, оскільки не має чіткого визначення обсягів та видів навчальних завдань для самостійної роботи, у студентів недостатньо сформовані навички самостійної роботи тощо. Унаслідок цього переважає невисока результативність та відсутність інтересу до завдань для самостійного опрацювання.

Мета статті. Систематизувати основні засади самостійної початкової діяльності студентів вищих навчальних закладів, проаналізувати фактори, які впливають на ефективність самостійної роботи студентів, дослідити роль самостійної роботи у підвищенні рівня мотивації навчання.

Самостійна діяльність студентів є дуже широким поняттям, у тлумаченні якого сформувалися різні підходи, що зумовлено відмінностями в розумінні суті цього явища.

Нерідко самостійну роботу розглядають як окремий вид навчальних занять поряд із лекцією, семінаром, практичним заняттям та ін. При цьому її суттєвими ознаками вважають обов'язковість заняття у відведений розпорядком дня вишу час, роботу без безпосередньої участі викладача, але за обов'язкового його контролю. За іншими твердженнями, самостійна робота передбачає всю активну розумову діяльність студентів у навчальному процесі, є внутрішньою основою зв'язку різних видів і форм занять між собою. Вважаючи самостійну роботу основним методом засвоєння знань, прихильники цього підходу стверджують, що вона охоплює пізнавальну діяльність, яку здійснюють студенти не лише позааудиторно, а й на лекціях, семінарах, індивідуальних співбесідах, заліках, іспитах, під час захисту курсових, дипломних робіт тощо. Тобто, самостійна робота, згідно з таким баченням, охоплює всі види і форми навчального процесу.

Є різноманітні види самостійної роботи студентів за цільовим призначенням:

1. Вивчення нового матеріалу: читання та конспектування літературних джерел інформації; перегляд відеозаписів; прослуховування лекцій магнітних записів; інші види занять.
2. Поглиблене вивчення матеріалу: підготовка до контрольних, практичних, лабораторних робіт, колоквіумів, семінарів; виконання типових задач; інші види занять.
3. Вивчення матеріалу з використанням елементів творчості: проведення лабораторних робіт з

елементами творчості; розв'язання нестандартних задач; виконання розрахунково-графічних робіт і курсових проектів; участь у ділових іграх і в розборі проблемних ситуацій; складання рефератів, доповідей, інформацій з заданої теми; інші види занять.

4. Удосконалення теоретичних знань і практичних навичок в умовах виробництва: навчальні практикуми, робота на філіях кафедр; усі види практик; дипломне проектування; інші види занять.

Основними функціями самостійної роботи студентів є: пізнавальна, самостійна, прогностична, коригуюча та виховна.

Пізнавальна функція визначається засвоєнням студентом систематизованих знань з дисциплін.

Самостійна функція – це формування вмінь і навичок, самостійного їх оновлення і творчого застосування.

Прогностична функція є вмінням студента вчасно передбачати й оцінювати як можливий результат, так і саме виконання завдання.

Коригуюча функція визначається вмінням вчасно коригувати свою діяльність.

Виховна функція – це формування самостійності як риси характеру.

Самостійна навчальна діяльність передбачає високий рівень пізнавальних потреб та активну пізнавальну діяльність студентів. Доцільно розглянути такі види самостійності як змістовна, організаційна та професійна. Під змістовною самостійністю розуміють здатність людини приймати на певному рівні вірні рішення без будь-якої допомоги.

Організаційна самостійність втілюється у вмінні студента організовувати власну самостійну роботу з реалізації прийнятого рішення [2, с. 104]. Вважати дійсною самостійність можливо за умов, коли їй властиві ці зазначені види.

Професійна ж самостійність – це здатність орієнтуватися у вимогах зі спеціальності, уміння самостійно планувати, виконувати та контролювати процес самоосвіти. Коли самостійність реалізується в дії, вона стає звичною формою поведінки, що є необхідною якістю майбутнього фахівця.

Під час самостійної роботи студенти мають змогу краще використати свої індивідуальні здібності. Вони вивчають, конспектують літературні джерела, за потреби повторно перечитують їх окремі розділи, абзаци, звертаються до відповідних довідників і словників. Усе це сприяє глибокому осмисленню навчального матеріалу, виробляє у студентів цілеспрямованість у здобутті знань, самостійність мислення. Самостійна робота здійснює і виховний вплив на студентів, сприяючи формуванню і розвитку необхідних моральних якостей.

Самостійна робота з виконанням навчального завдання охоплює три етапи.

1. Підготовка студента до виконання завдання, теоретичне, психологічне, організаційно-методичне і матеріально-технічне забезпечення самостійної роботи.

Теоретична готовність студента виявляється в його інтелектуальній підготовці, тобто у здатності застосовувати свої знання для виконання завдання.

Практична підготовка полягає у здатності оптимально планувати самостійну роботу, вміло використовувати конспект лекцій, підручники, посібники, комп'ютер, розумові операції (аналіз, синтез, порівняння, узагальнення, класифікацію та інше).

Психологічна готовність студента передбачає передусім наявність у нього мотивів до виконання конкретного завдання. Для того щоб поставлене перед студентом завдання стало мотивом його розумової, практичної діяльності, воно повинно бути ним сприйняте. Внутрішнє сприйняття завдання починається з актуалізації мотиву, що спонукає студента до виконання поставленого завдання, а відповідно до організації своєї самостійної роботи.

Успіх підготовчого етапу залежить і від організаційного, методичного, матеріально-технічного забезпечення самостійної роботи студента (забезпеченість літературою, методичними рекомендаціями, наочними посібниками, інформаційно-комп'ютерною базою тощо).

2. Безпосереднє виконання навчального завдання. Це найважливіший і найвідповідальніший етап самостійної роботи студента. Оскільки навчальне завдання найчастіше постає у навчально-пізнавальній формі, то в процесі його виконання беруть участь усі психічні процеси, які забезпечують пізнавальну активність: відчуття, сприйняття, уява, пам'ять, мислення, увага та інші. На ефективність виконання завдання впливають такі особисті якості студента, як цілеспрямованість, наполегливість, відповідальність тощо.

3. Аналіз виконаного завдання. Є завершальним етапом виконаної роботи. Під час аналізу студент оцінює (методом самоконтролю, іноді взаємоконтролю) якість і час виконання завдання, ефективність використаних у процесі самостійної роботи методів і засобів.

Організація самостійної роботи студентів має бути підпорядкована певним вимогам:

- 1) розвиток мотиваційної установки у студентів;
- 2) систематичність і безперервність;
- 3) послідовність у роботі.
- 4) правильне планування самостійної роботи;
- 5) використання відповідних методів, способів і прийомів роботи;
- 6) керівництво з боку викладачів.

На ефективність самостійної роботи студента значною мірою впливає останній фактор – керівництво нею викладача, яке охоплює:

- планування самостійної роботи студентів;
- формування в них потреб і мотивів до активної, творчої самостійної роботи;

- навчання студентів основа самостійної роботи;
- контроль за виконанням навчальних завдань.

Формування у студентів потреб і мотивів до активної самостійної роботи відбувається внаслідок спонукання (наказ, жорстка вимога) викладача. Цей спосіб не ефективний, будь-яка діяльність, що викликає в людини професійного інтересу, малопродуктивна. Значно ефективнішим способом формування у студентів потреб і мотивів до самостійної роботи є розвиток пізнавального інтересу до предмета, який вивчається, процесу оволодіння ним. Діяльність, що має у своїй основі глибокий інтерес не лише до результату, а й до її процесуальних компонентів, найпродуктивніша, адже саме від неї людина має найбільше задоволення. Студент у цьому разі сам знаходитиме час для предмета, який йому сподобався. Зрозуміло, що викликати інтерес до навчальної дисципліни, її змісту повинен викладач.

Щоб виконати завдання, які постали перед вищою школою, потрібно вдосконалювати навчально-виховний процес, розробляти нові методи і форми взаємодії викладача і студента, стимулювати самостійну навчальну діяльність молоді. Тому у вищих навчальних закладах останнім часом спостерігається тенденція до збільшення годин на самостійну роботу. Оволодіння уміннями та навичками самостійної діяльності є найважливішою умовою здійснення безперервної освіти.

Реалізація цієї мети тісно пов'язана з посиленням ролі самостійної роботи в навчальному процесі. Сучасні програми Міністерства освіти і науки України для педагогічних спеціальностей вищих навчальних закладів відводять на самостійну роботу студентів під керівництвом викладача від 1/3 до 2/3 загального обсягу навчального часу. Це є свідченням того, що самостійна робота важливий резерв підвищення ефективності підготовки спеціалістів. Однак аналіз психолого-педагогічних досліджень, а також методичної літератури і результатів наукових досліджень дозволяє зробити висновок про недостатню готовність більшої частини студентів (близько 50%) до нових для них форм самостійної роботи у вищому навчальному закладі, що виявляється у відсутності необхідних навичок та вмій, а також необхідної мотивації та уваги до цієї роботи. Істотні можливості щодо підвищення мотивації надає кредитно-модульна система. Мотивація студентів до навчальної діяльності буде підвищуватись за таких умов, якщо лекції та самостійна робота не дублюють одне одного.

Отже, самостійна робота сприяє формуванню у студентів інтелектуальних якостей, необхідних майбутньому спеціалістові. Вона виховує у студентів стійкі навички постійного поповнення своїх знань, самоосвіти, сприяє розвитку працелюбності, організаційності й ініціативи, випробовує його сили, перевіряє волю, дисциплінованість, тощо. Для організації самостійної навчальної діяльності студентів необхідні такі умови: 1) володіння студентами вміннями та навичками самостійної навчальної діяльності; 2) формування у студентів потреби й інтересу до самостійної роботи; 3) розробка індивідуальних творчих завдань для самостійної роботи студентів над проблемними темами курсу і керівництво нею з боку викладача; 4) створення необхідного методичного матеріалу для організації самостійної роботи студентів; 5) грамотне керівництво самостійною роботою студентів і надання вчасної допомоги для усунення недоліків. Виховання у студентів навичок самостійної роботи з навчальним матеріалом, науковою та навчально-методичною літературою належить до першочергових завдань вищої школи. Адже разом із цим вони виховуватимуть у собі організаційність, системність, діловитість, зосередженість, без чого не обійтись їм і в майбутній професійній діяльності.

Література

1. Алексюк Л. Н. Организация самостоятельной работы студентов в условиях интенсификации обучения : учебное пособие для слушателей ФПК. / Л. Н. Алексюк, А. А. Аюрзанаин, П. И. Пидкасистый, В. А. Козаков и др. – Киев, 1993. – 336 с.
2. Вакуленко В. М. Основи вищої школи України : навч. посіб. / В. М. Вакуленко – Луганськ : Вид-во СНУ, 2001. – 247с.
3. Козаков В. А. Самостоятельная работа студента и ее информационно-методическое обеспечение : учеб. пособие / В. А. Козаков – К. : Вища школа, 1990. – 112 с.
4. Нагаев В. Н. Методика викладання у вищій школі : навч. посіб. / В. Н. Нагаев – К. : Центр учбової літератури, 2007. – 232 с.